

Udtog
af
Peder Plades Visitatsbog,

meddelt af L. Helveg.

I sit lille Skrift, kaldet „En Traktat om de Stykker mestendelen som Guds salige Ord skal holdes ved Magt med af Guds Naade og Miskund“, 1553 (aftrykt i „Danske Magazin“ III, S. 53—61) — skriver P. Plade i Fortalen „Til Provster in synodo Roskildensi“: „Jeg sender Eder paa denne Tid denne Traktat over de smaa Stykker, som Eder ikke bør at forglemme udi Eders Visitats, og det paa Danske, at sætte saa eenfoldig frem for en christen Almue til Guds Ords Forfremmele, indtil jeg kan med Guds Hjelp overvinde denne min Skrøbelighed og Sygdom, at jeg kan overse min Visitats-Bog igjen, og saa forskikke den til Eder, for haabendes til Gavn og til Guds Ære.“ — Hertil søjer Udgiveren af „Danske Magazin“ følgende Anmærkning: „Af denne Dr. Petri Palladii Visitatsbog, som indeholder mange mærkværdige Ting, og ingen Tid er trykt, ejer Selskabets Forstander et gammelt Exemplar, som maaske er det eneste, der i vore Tider er til.“ Dette Manuscript, hvis sidste bekendte Ejer J. Langebek var, er gaaet tabt, og har hidtil ikke været til at opspore. Provst A. C. L. Heiberg har i sin Levnetsbeskrivelse af „Peder Palladius, Sjællands første evangeliske Biskop“ (Theol. Tideskrift IV, 1) benyttet en tysk Extrakt af denne Visitatsbog blandt Biskop Harboes Manuscripter, der ere i privat Eje, og har givet en udførlig Skildring af den (anf. St. S. 41—48). Udg. har været saa heldig at finde et lignende dansk Udtog paa Kgs. Bibl. i en Pakke (Ny Smlg. 4,1130) mellem flere andre kirkehistoriske Aktstykker, under følgende Overskrift: „Excerpt af P. Palladii Visitats-Bog,

Manuscript som Monsieur Langebek ejer". Afskriften er yderst skjodesløs, den har hverken Begyndelse eller Ende, og hyppige, vistnok temmelig store Huller, men desuagtet haaber jeg Læseren vil finde, at Stykket godt kan hævde sin Plads som en livlig Skildring af de kirkelige og sædelige Tilstande her i Landet paa den Tid. Den gamle Skrivemaade er paa Grund af Afskriftens Unøjagtighed ikke beholdt.

Om Kirkens Tag.

Kirkens Værgere skulle skiftes til at stige herop paa hver Hvælving... og Loft, og forfare om denne Kirke er under tørt Tag, og om der intetsteds er blæst Bly udaf, eller en Steen sonder, og drypper en Draabe ind paa Mur og Hvælving, at fordærve det, saa at gode Folk skulle siden ligge herinde udi Regn og Vaad og Dampet, og fordærve saa deres Legeme paa den Sted, som de skulle hente deres Sjæles Salighed paa. Det er for silde taget, naar man kan kiende det herinde paa Muren, og den begynder at grønnes; derfor er det Kirkeværgernes første Befaling, at I holde Kirken under tørt Tag. Som hver af Eder vil jo heller hjemme udi sit eget Hus, ved sit Bord og i sin Seng bo under tørt Tag end under Tagdraabe, saa tænk og til, at dette Hus, der hör vor Herre Jesus til, maa og alletider holdes under tørt Tag.

Om Vinduerne.

Dernæst med tætte Vinduer; I vide vel, at Snee kan knyge og fyge derind, som Solen ikke kan skinne ind; derfor skulle Kirkeværgerne lade bøde derpaa (*etc.*), og hvilke unge Dreng, som I kunne fornemme der komme hid til denne Kirke til Onde, og ikke til Gode, at kyle og kaste op til dette Tag og til disse Vinduer, da hör

Eder at vare deres Forældre ad, at de straffe deres Börn derfor, at Böddelen ikke skal straffe dem, inden de döer af Verden . . . Hugger En et Hug udi Din Ledstolpe, da tör Du stævne ham til Thing og Plads, og plage ham derfor, saa tænker ogsaa til, at vor Herre Jesus beholder sit Hus uskamferet af Skalk.

Om Gulvet og Stolene.

Dette Gulv skal staa reent, disse Stole staa rene, og om Sommeren före Mai hidind, og bekiende, at I have saadanne Guds Gaver i Mark og Skov, og gode Danneqvinder og gode Piger vænne dem til at bære deres Forklæder fulde af Urter og Græs om Sommeren til Kirke med dem, at strö det paa Gulvet, i deres Husbonds og egne Stole, at man kan have Lyst til at söge Gud til sammen, naar I holde det deiligt og smukt.

Om Kirkegaarden.

Kirkegaarden skal og altid staa reen og udi gode Maade; ingen Hylder eller Nælder skal være paa Kirkegaarden, ingentid höiere Græs end over Ens Ankelkode, saa at Kirkeværgerne lade den slaas to eller tre Gange om Sommeren, at gode Folk kunne gaa heden paa sine Kirkegaarde til deres Forældres Grave, ikke at bede for dem, Gud være Lov, det have de ikke behov, de have deres Dom længe siden borte, men at betænke hos Dine Forældres Grave, at Du skal og en Tid selv dö. Det skal være langt fra, at I skulle tilstæde, der kommer stundum Oxe eller Fæ paa Kirkegaarden, at beskide, med Orlov, at fige og beklikke det Sted, hvor Eders Forældre ligge og hvile sine Been; det er Eders Sovehus og Seng, hvo vil have sin Seng hienne i sit Hus beskidt og beklikket? saa tænker til at holde denne Seng I skulle længst være udi, reen og smukt indhegnet med Muur etc.

Om Prædikestolen, Funten og Alteret.

Tre Ting have I her inden disse Døre, som Eder bör at tage mest vare paa, og vare de ikke herinde, da maatte I vel selv være herude: Prædikestol, Funt og höie Alter. Disse tre Ting bör at være udi hver Sognekirke, og er saa beskikket af gammel Arilds Tid for drabelige Sagers Skyld, at Prædikestolen skal være opbyggt ved den søndre Side i Kirken, oven over alle andre Stole, Guds salige Ord til Hæder og Ære, og til et Vindue, Sognepræsten til Gode om Vinteren, og besynderlig naar hans Öien de falme og afdummes. Funten neden i Kirken og Alteret oven i Kirken, og Prædikestolen midt imellem, at naar Eders Sognepræst prædiker Eder vor Herre Jesum Christum reent og klart til Eders Salighed, da beviser han sin Lærdom med de tvende höiværdige Sacramenter; derfor slaar han den ene Haand ind til Funten og den anden op til Alteret, at de staa ved baade Sider ved Prædikestolen, som de tvende Cherubim omkring Arken. For de to Sakramenter er den rette Afladsbrev, som os bör at dö hen med, og have i Grav med os, og ikke Pavens Afladsbrev, som hörte Diævelen til. Funten skal staa bag i Kirken, at I sidde eller staa allesammen og vende Bagen til Funten, derfor at I skulle tænke det at være nok med den ene Gang, at I ere döbte, saa at I skulle aldrig mere döbes end den ene Gang.

Alteret staar oven i Kirken for alle Eders Öien, at I skulle komme ihu at gaa altid til Sakramentet. Dertil med mærker og: disse tre Ting, Prædikestolen, Funten og Alteret, ere de tre Ting, som St. Hans sætter udi sit Sendebrev; Aand, det er Din Sognepræsts Aand og Röst, naar han lærer Dig Jesum Christum; Aand i Prædikestolen, Vand i Funten og Blod paa Alteret.

Om Prædikestolen besynderlig.

Prædikestolen skal ikke være en Bogstol, nede paa Jorden, men deiligt ophyt hos den søndre Side i Kirken, Guds Ord til Hæder og Ære. Derfor bør en god Almue først at staa op udi deres Stole, naar Sognepræsten læser Evangelium, og saa sætte dem ned paa deres Stole, og ikke lægge dem ned paa deres Bryst, at I ikke falde udi Søvn, og alle vende dem til og imod Prædikestolen, og ikke skiændeligen sidde og vende deres Røv (med Forlov sagt) til deres Sognepræst, som somme grove og ufornuftige Bønder pleier at giøre.

Om Funten besynderlig.

Funten skal altid staa tør og reen, indtil en Danne-mands Barn kommer til Kirke, og skal døbes. Da kan Degnen eller Klokkeren slaa en Spand Vand eller to i Funten. Naar et Barn døbes, da naar som I høre Jesu Navn nævne, da skulle I alle knæle, Mand og Qvinde, og Mændene aabne deres Hoveder (*etc.*). . . Den ene bør holde den anden hvad han lover ham udi Funten udi Guds Sted; nu faar Du Guds Navn til med, at Du kaldes det Barns Gudsfader, Gudmoder, derfor, at Du skal staa det Barn for i Guds Sted; derfor skulle I og spørge deres Forældre til derom: Kjære Fader, hvor lider Gudsøn?

Fadderpenge gives ud for den Aarsag, at Fader og Moder skulle ikke falde udi Mishaab, for Gud giver dem flere Börn; han vil og give dem mere at føde dem med.

Om Alteret.

Alteret skal altid staa med rene Klæder paa, som hver vil jo have en reen Dug paa sit Bord om Søndagen og andre Helligdage, endsiden paa det Bord, Christi Legeme skal handles paa. — Hver Kirke har nok i eet Al-

ter, derfor have de andre Altere intet Behov længer, endog Papisterne ville ogsaa have dem ved Magt, at de skulle staa og vente nye Tidender, at deres Kram og Plyndreri maatte komme op igjen, hvilket de tør dog ikke forbyde efter. Gud af Himmelen fri os fra andre Vildfarelser, saa sandt som vi vel bliver fri for Pavens og Munkenes Vildfarelser, som vi har nok været udi! De andre Billeder kunne Kirkeværgerne forkomme og vende til anden Kirkens Behov; Tavler og Billeder kunne de slaa paa Væggen, uden her findes nogle Billeder, som man har gjort Søgning til; de skulle borttages og brændes.

Ligger her noget Altergods til disse öde Altere, da bliver det alligevel til Kirken og hendes Behov.

De tvende Lys, der tændes paa Alteret, have noget at mærke, ellers maatte de ikke brænde, fordi der gaar saa deiligt et Lys over vort Hoved, den klare Sol, at vi kunne ogsaa see at træde Naale herinde, om Behov gjøres, at vi tør ikke bespotte Gud med Lysetænden. Men det første Lys brænder Jesu Christi Legeme til Hæder og Ære, det andet Hans Blod, og allermest derfor, at vore Hjerter blive oplyste, og vi faa en sand Vidskab og Vidnesbyrd paa vore Synders Forladelse.

En Formaning til Folket, at de gaa gierne i Kirken og høre Guds Ord.

Derfor bör I at have dette Sted og Kirken kiærest over alle andre Steder i Verden, thi det er Guds Hus; alle andre kostelige Huse og Slotte og Herregaarde, Kiöbenhavns Slot, Kallunborg Slot, kostelige Bygninger, lader Gud være Menneskens Huse, men Din Sognekirke er Guds Hus. Ja ingen Domkirke eller Kloster, som endnu ugudeligen bruges udi, maa kaldes Guds Hus, men Diævelens Röverkule, de som ikke ere Sognekirker . . . (her følger et Par afbrudte og overstregne Linier).

Du haver en dödlig Herremand til Husbond, som Du tiener og giver Dit Landgilde, den bör Du være hörig og lydig efter det fierte Bud, saafremt Gud ikke vil straffe Dig paa Liv og Siæl; sender han Bud efter Dig med sin Tiener een Gang, anden Gang og tredie Gang, at Du skal komme til ham, og Du fortrykker Dig af Fortrædelighed, hvad gielder, han lader Dig straffe med Öxen og Daler, og gör Du ham megen Fortræd, han tör sætte Dig af sit Gods eller tör lade Dit Liv tage af Dig; endsiden da en Herremand over alle Herremænd, Jesus Christus; han lader sin Klokke lyde her for Dine Ören (*etc. etc.*). Ja, gör ham meget deraf, han haver vel en levende Diævel at slaa Dig med i Din Krop.

Og den christne Adel skal her vare paa, at de ikke af let Aarsag forhindrer deres fattige Undersaatter om Söndagen og andre Helligdage fra det hellige Evangelium. Endog at Adelen haver vel ofte nödagtige Sager til at bruge ogsaa hellige Dage, besynderlig udi Feidetid, ydermere end den menige Mand; dog bör dem at skaane de fattige ulærde Folk det muligste er, ellers vil Gud for-dømme og forbande Herskab (*etc.*).

Det er ikke for denne Tid alleneste, men der vil vis-seligen komme en anden Tid, da faar Du at see, om Guds Ord har smagt Dig vel eller ilde udi det levende Live. Det finge vi at vide udenfor Kiöbenhavn iaar paa Kyndelmisse Aften eller den Dag nest for Kyndelmisse Aften, om vore fattige Naboer og Gjenboer, noget nær ved fiirsindstyve fattige Fiskere, som stode ude paa Isen imellem Skibene og Saltholm og stangede Aal udi deres rette Fangenarbeid og Biergning, og vidste dem ingen Livsfare udi al Verden, förend det ganske Stykke Is, som de stode paa, brast ned paa alle Sider omkring dem, og de kom udi Havet til deres Bæltested, og flöde saa hen ud ad Havet paa Isen tilsammen, indtil de bleve adskilte,

somme til dette Liv, og somme til det evige Liv, fordi at somme bleve reddede og kom op til Amager, somme til Saltholm, og somme flöde midt hen paa Iisangel omkring Malmö heden imod Falsterbo, og komme ind til Malmö igien, og Vandet blev törret af dem, saa at de bleve ved Livet og kom hjem igien. Men otte eller ni og tyve fattige Fiskere de druknede og döde udi det Vand; deres fattige Hustruer og Börn leve efter paa denne Dag udi Kiöbenhavn.

Den Tid de vare saa tilsammen og flöde heden paa Isen, da maatte man höre, som de sagde for os, der hjemkom, hvilke der havde hört Guds hellige Ord flittelig udi Kiöbenhavn — som vi maa vel give Kiöbenhavns Indbyggere det Ord, at de höre saa gierne Guds Ord, og söge samdregteligen til Prædiken, som de giöre udi nogen By udi Danmarks Rige, hver Kiöbsted ufortalt, hvilket jeg skriver og andre til et godt Exempel og Eftersyn. — Der var en iblandt de fattige Fiskere ved Navn Hans Bentsön, födt udi Odense, min gamle Discipel, med salig Ihukommelse; han og nogle Andre raabte til deres Staldbrödre og sagde: Kiære Brödre og gode Naboer, lader os ikke falde udi Mishaab, for vi skulle dö i dette Vand, lader os nu se, om vi have nogentid hört Guds Ord udi vor Livstid, det vil nu gielde; vi se den visse Död for vore Øien, her maa vi blive, det maa ikke Andet være! og begyndte at siunge den Sang, som vi nu siunge för Prædiken: Nu bede vi den Hellig-Aand. Det var af Hiertet de sang; der denne var ude, da sang de denne Sang over deres egen Död, som vi synge over Lig, naar vi det jorde: Med Glæde og Fred far' vi nu hen etc. — Der var fuld liden Glæde paafærde med dem, hvo der vilde skaade dette Kiöd og Blod, og hvo der havde seet, hvor de foer heden, men den Glæde var udi deres Hierter, at de havde flitteligen hört Guds Ord udi deres Velmagt,

derfor kunde de nu sætte Tro dertil og tröste dem dermed, og vise vel, at deres Siæl skulde ikke fordømmes, alligevel at deres Legeme skulde ligge og kastes og siunkes udi det Vand til Dommetag. Derfor vare de saa frimodige, og faldt dybere ind paa Isen paa deres Knæ, og indtil Armhullerne udi Vandet, og bad Gud, at han vilde tage dem bort udi god Tid, og sagde til hverandre: Kiære Brödre og gode Naboer, hvilke Gud vil endnu spare, at I kunne komme hiem igien fra denne Havsnöd, siger vore fattige Hustruer og Börn gode Nat, og seer dem tilgode for Guds Skyld. Men vi maa ikke mere komme hiem til dem her udi Verden! Saa sagde de hverandre gode Nat og fulde saa fra hverandre paa Stykker Is, og sank derhen udi Guds Vold, og er ikke endnu funden flere end to oppe til denne Side, der jeg veed af at sige.

Men kiære Venner, de ginge her om Morgenens udi deres rette Embede og Bjergning til deres rette Arbeide og Næring, og agtede dem hiem igien om Aftenen til deres Hustruer og Börn med Guds Gaver, mig og andre deres Bymænd, Kiöbenhavns Borgere, til Gode og Gavn, som de pleiede at sælge os paa Torvet, hvad Gud undte dem. Der maatte de blive og dö, de gode Martyres for Gud, i deres rette Fangen-Arbeid og Biergning, som de vare tilkaldede af Gud. Vor Herre Jesus give dem og os med alle Christne en glædelig Opstandelse tilhobe paa Domme Dag! Amen.

Den tredie Formaning til Folket, at de tage deres Börn med dem til Kirke.

Det er en mærkelig god Sædvane, at Folk tage ogsaa deres smaa Börn med dem udi Skiöd til Kirke, at de kunne betids vænnes til Gudfrygtighed. En Danneqvind kan jo vige lidet ud paa Kirkegulvet med sit Barn, naar det vil ikke tie, indtil saalænge det sover eller tier igien,

som gode Christne giøre jo alle Steder, hvor Guds sande og klare Evangelium prædikes . . .

Derfor er det Tid, at I holder Eders unge Folk til Kirken, hver Dannemand med sine Pebersvende

Have I ugudelige Tienestetyende, som ikke ville være i Kirken med Eder i rette Tid, slaar dem med Bagdören, naar deres Stevnedag kommer.

Her var vel en stærk Formaning behov först til Adelen, at de ville gierne søge til deres Sognekirke, Gud til Lov og andre til et godt Eftersyn, og ikke ligge saa hiemme paa deres Herregaarde, endogsaa derfor, at de ikke komme udi Mistanke hos den menige Mand, ligesom de skulde lade sige nogen papiske eller Munkemesse for dem hiemme paa deres Gaarde, som hin ugudelige Adel pleier at giøre, Gud til Spot og deres Konge og Herre og andre Christne til Trods, indtil Gud besøger dem med vred Straf og Pine.

Dernæst var her og vel en stærk Formaning behov til Borgemester og Raad i Kiöbstæder, at de holdt Svingler omkring deres Byer, som de giøre i min Födeby Ribe, og slaa dem til om Sön- og Helligdage under Prædiken, at der kom ingen Vogne udi Byen paa de Dage.

Dertil og med, at alle Viinkjældere og Ölkjældere kunde tillukkes hver Söndag og Höitid til Middag, og at Bysvendene maatte vare paa saa lang Tid allevegne udi Byen, som de gör nu flittig udi Kiöbenhavn.

Den fjerde Formaning, hvad de skulle giøre i Sognekirken.

Jeg troer ingen at være saa grov, at hand veed ei, hvad han vil giøre hos sin Nabo til Bryllup, Barsel og Gilde . . . Somme giver en Vise for i Dandsen, drikker hverandre til med et Ærende af en Vise, som vi maa, dersom vi ellers kunne fare dermed; Diævelen skikker os saa mange onde Stunder dertil, vi maa vel stjæle os en

glad Stund til og drikke en Skaal Æl med hinanden, end-
ogsaa over vor Tørst, om vi ikke slemme og demme og
fortale hinanden (*etc.*).

Var der en Pavesvend, Munkedreng eller en Nunfug
under Hoben, som jo vilde vanbruge sin Klosterbo, Gud
og Kongen, Sognepræst og Sognefolk til Trods, saa bruge
sig det heller hiemme udi sit eget Huus, og inden sine
egne Vægge, (med al *droesz* [Druss?] og Ulykke, Amen!)
paa det en hecl Almue skal ikke allesammen tage et ondt
Exempel efter ham, og Eftersyn af en Skarns Munkesvend,
Pavedreng *etc.*

I skulle ikke alene bede Morgen og Aften . . . En
Danneqvind vil sætte en Væv op, Du vil begynde at
kiærne Ja de (Forældre) lade deres smaa Börn
aldrig bruge en Mundfuld Mad om Morgen, förend de
have hört dem bede Fader vor, og da sætte de ved En-
den: Mad i Guds Navn! Som en lille Pige, to Aar gam-
mel, gjorde nu nylig udi Bierreby Kirke, der hun læste
for mig: Frels os fra alt Ondt, Amen! Mad i Guds Navn!
Det var Tegn til, hun fik ikke Mad i Guds Navn, förend
hendes Fadervor var til Ende.

Saa min kiære Bonde lille, naar Du vil först om Aa-
ret ud med din Plov og stikke udi Jord, da skammes
ikke ved at falde ned paa Dine Knæ udi det sorte Muld,
som vi ere alle tagne og skabte af, og læse dit Fadervor,
og naar det er ude, da siig saa: O Du skal see,
at Du faar hundrede Korn, som Du fik ikke 10 tilforn.

Jeg lod mig en Tid forlyste, som jeg haver Vidnes-
byrd paa, og talte, hvormange Korn der var paa et Havre-
straa, og fandt derpaa lige fem og hundrede Korn.

I skulle flittelig höre Guds Ord, og tygge det altid
om Ugen med dem, Eders Börn, som hver christen Mand
er ogsaa en Evangelist og Prædiker udi sit eget Hus . . .
Som jeg kiender gode Bönder i Siællands Land, Gud

være lovet, at der ere end saadanne til, som kunne sidde hiemme hos deres Bord og regne op for deres Börn paa deres Fingre hver Söndags Evangelium, som falder om det hele Aar, fra den ene Aarsdag til den anden. Udi Kjöbstæder vænne vi vore Börn til at læse den fremgangende Söndags Evangelium op strax efter at de have læst til og fra Borde, saa nödes de til at lære det paa deres Fingre, inden den næste Söndag kommer.

Om Sakramentet.

Tilforn vare vi af Paven og Munkene forbundne til een Tid om Aaret, som var til Paasketid, og de havde skammelig stiaalet fra os den ene Part af Sakramentet. Nu ere de Tyve uddrevne af Landet og en Part ophængte, og I have faaet det hele og holdne Sakramente begge Parter igien.

Om Du vilde give nogen en Gave, var det ikke uden et Æble, og han vilde forsmåa det, Du tör vride med Din Næse og aldrig give ham mere. Om en Konge vilde give en af sine Adelsmænd en Guldskæde eller et andet mægtigt Klenodi . . .

Derfor maa det jo være Dig en stor Skam for Gud og alle hans hellige Engle, at der gaar nogen Söndag eller Helligdag forbi, at der skal ei nogen findes af Dine at gaa til Sakramentet, nu Du selv, nu Din Hustru, Svend, Mö, Dreng, Pige, Dit Barn, saa tidlig som det er VI eller VII Aar gammelt, og kan sin Börnelærdom: Lader smaa Börn komme til mig *etc.*

Det skal være langt fra, at nogen skal gaa bort et Fierdingaar tilsammen, et halvt Aar *etc.* og ikke lade sig berette.

Gaar her faa til Sakramentet om Söndag og Helligdage, og stundum ingen, da er det et vist Tegn, at der er endnu en gammel Skarns papiske og Munkekirke, og

ikke en hiertens god og christen Kirke . . . Viin og Brød skal holdes Eder til Gode, at det er ikke raadden og sur Viin, paa det ingen derfor skal være fra Sakramentet.

Om Skriftemaal.

Naar Du vil skrifte, da kan Du sige til Din Sognepræst: Kiære Herre, vil I høre mig mit Skriftemaal for Guds Skyld! Saa maa han ikke sjønne (negte) Dig det, saafremt som Du gjør ham al den tilbørlige Redsel og Rettighed efter Din Formue, som en Christen bør at giøre sin Sognepræst; ellers er han Dig intet pligtig. Nu hör Dig at kunne dine X Bud-Ord, det er Börnelærdom, derfor skulle de Gamle jo kunne den, ellers maatte det være dem en stor Skam for Gud og alle hans Engle. Han maa ingen berette, som ikke kan sine X Bud-Ord, ja ingen maa stande i Loug eller Toug med nogen Danne-mand, som kan ikke sine X Bud-Ord. Ikke bör heller gode Fogder og gode Dommere at stæde nogen til at sværge med oprakt Finger, eller give Loug, uden de forfare i Sandhed, at han kan sine Bud-Ord; man tør ikke heller mere tro hvad han siger, end som en Hund. Hvad veed den arme Stymper, hvad han sværger, som kan ikke dem? Var der nogen saa haardhjertet, at han ikke kunde lære dem paa sine X Fingre, som Eders Sognepræst skal jo regne dem op hver en Söndag af Prædikestolen, da er det höit paa Tiden, at han med det allerförste gaar til sin Sognepræst og giver hannem det tilkiende, saa kan han giøre Bön for ham af Prædikestolen; han tør fordi ikke nævne hans Navn, men saa sige: I gode Christne, her er en af mine Sognefolk, som ikke kan lære sine Bud-Ord, vi ville bede vor himmelske Fader for ham, at den Diævel, som sidder udi hans Hierte, maatte vige fra ham, at han maatte end lære dem engang, inden han döde, og komme til sine Synders Bekiendelse, og faa sin Syndsforladelse

og blive salig og ikke fordömt. Saadan en Bön kan der gaa af Prædikestolen for den, som ikke kan nemme sine Bud Ord. Der ligger ham selv stor Magt paa.

Om Nogen ligger tilsammen udi Horeri, Boleri etc., eller om nogen vil gierne snappe og stæle med sine Hænder, eller hvad Dig saa kan nage udi Dit Hierte, det Du vil have et godt Raad til, da giv Din Sognepræst det tilkiende. Hans Tunge skal skiæres ud af hans Hals, om han taler om for noget Menneske, hvad Du i saa Maader giver ham tilkiende.

Gud give os en stadig Fred, at vor naadige Herre Kongel. Maiest. maatte engang dæmpe det formaledidede Horeri og Skiörlevnet, som skeer udi Bergen udi Norge, der den menige Mand baade Læg og Lærd give Klage paa.

Desto ældre Du er, des heller gak til og lad Dig berette; jeg kiender gode aldrende Folk, som hver Söndag gaa til og lade sig berette.

Den fjerde Gierning om at love og takke Gud.

Eders Sognedegne maa intet Latin synge her paa Landsbyen, uden paa Paaske-, Pindse- og Jule-Dag. Han maa ingen dansk Sang synge med Latins- eller Chor-Noder.

Derfor skulle I jo synge udi Eders Sognekirke, som os bör at give dem den Lov paa Möen, at de synge saa deiligt med hverandre udi deres höie Kirker, at det er en stor Lyst at höre. Jeg siunger det bedste jeg kan, derfor straffer mig ingen Dannemand, staar der udi Rimet.

Om at give de Fattige i Kirken.

De tvende Mænd, som ere udkeiste til fattige Folks Forstandere, da naar Sognepræsten haver været her udi Sognet og berettet nogen syg Mand eller Qvinde, da skal strax een af fattige Folks Værger give sig ind til den

Syge, og først tröste ham til det evige Liv, og siden bede ham giv de Fattige udi Sognet Noget til Siælegave för end han döer af Verden.

At Mange lide större Armod, end de gjorde nogle Aar siden, og at det vil ikke saa frem med dem, som tilforn, det skyldte de den nye Lærdom for, som her er kommen, og de kalde den ny Lærdom siden vi lode af at faste og bede til Helgen: Siden vi maatte ikke lide Munke, da gik det os aldrig vel.

Kiære Börn, foragter ikke de Fattige! Kommer ikke tomhændede herind! . . . Naar I faar en Kornkiste, at I da tage en Haandfuld Korn udi Eders Ærme eller Forklæde til Kirke med Eder!

Om der kunde findes en Öldaare eller Huggebase under Hoben, som vil sætte sin Sognepræst, Sognedegn, Kirkeværge og Eder selv til Rette, naar I komme tilsammen til nogen Glædeskab, dem I skulle alle sidde til Hug og Stik med, naar I drikke en Skaal Öl med hverandre, da bör Eder gaa paa Sognestøvne og forsvare Eders Kirketienere til alle Rette imod saadan en Præstehader, og dersom I ikke kunne komme tilveie med ham, I ville ikkun skrive mig en Brevlap til om hans Navn og Skyld, da vil jeg love Eder paa min Siæls Salighed, som min Herre og Konge haver lovet mig, at han ikke skal mörkne Eders Dör tiere, om det blaa Taarn kan borge for ham. Thi det er bedre, at saadan en Diævelsfortræder er borte af et Sogn, end at hver Mand skulde komme i Klammer for hans Skyld.

Om Sognepræstens Embede.

Han skal være tilstede saavel Midnats- som Middagstide, udi Mörke og Mulm, i Regn og Vaad, i Kuld og Frost, op af sin Seng til det mindste Barn, som Du har i Dit Hus, som en Tid er, beredt, naar han tilsiges! Er

der Pocher, hiem til det, er der Pestilentse, Hedesyge, Hundesyge, Koldesyge eller anden Guds Gave og Plave, lugter der vel eller stinker der ilde, da skal Din Sognepræst derind og have sin Næse deri med, der Du og jeg, maa vel skee, var end fuldgierne uden Dören. Dersom han faar sin Del i det samme, det kommer under Armene at sidde paa ham, saa maa han gaa hiem og lægge sig og dö derhen; han maa ikke blinke derved; det er hans Embede.

Först opregnes Sognepræstens Pligt og Regler, derefter siger han:

Denne hans Regel, min kiære Bonde, er ikke den svar, det er ikke at sidde og skræve (med Orlov sagt) over en Pibeovn, og have en röd Kande ved sit Laar, og saa rage sig, og saa smöre sig, som Guds Giække-Munke de gjorde.

Derpaa begiærer han (Deguen) at se deres smaa Börn, og siger:

Hvilken som vil og ikke op, den skulle I stütte til Maitræet paa Söndag.

Formaning til Möerne.

Kommer der en Skalk til Dig og vil voldtage Dig, eller hyde Dig Skam og Skjændsel, vil kramme og föle Dig, vil gaa Dig nærmere, end hannem bör med Hæder og Ære, da skulle för alle Dine Negle sidde kiendte udi saadan en Skalks Forhoved, at han kan sige han har været der, förend han skulde fremme sin Villie hos Dig. Det er bedre, at Du skrammer ham, end han skiænder Dig. Men hvad jeg siger Dig, Pige lille, det gielder Dig og ikke mig.

Hvilke smaa Drenge, som I fornemme, at de lære vel, og det löher i dem som bredt Smör, hvad Deguen lærer dem, saa lader dem gierne komme til næste Kiøbsted til Skole.

Have I ikke at føde Eders Börn med, lader dem ikke derfor blive fra Skolen; faa dem Hökrogen i Munden og lader dem føde sig selv. I saae aldrig nogen Pebling svelte ihjel; de faa deres Føde halv snarere end Anden. Vi kom lettere ad vor Føde den Tid vi gik og tiggede vort Bröd for gode Dannemænds Døre, end vi giöre paa denne Dag. Jeg gav en Pebling udi Assens Skole en dansk Hvid, for han skulde lære mig at gaa om By og tigge Almissee; men han var ikkun min Mester en Middagsstund; siden lærte det sig selv, at jeg turde ikke der give mere ud for.

Der er halvtredie Hundrede deilige Peblinge paa denne Dag ogsaa Bönderbörn udi Kiöbenhavns Skole. Deres Forældre hiælpe mindst til deres Føde, de faa den alligevel, Gud være lovet; Gud forseer dem vel, de hellige Engle ere hos dem, og gode gudfrygtige Borgere forsee dem med Hus og Almissee, saa dem skader dog intet.

Ikke ere de heller ledige der i Skolen, som man lyver paa dem. I se jo vel, at vi have ikke været ledige i Skolen, enddog vi lege undertiden paa Marken, som Eders Dreng giöre ved deres Maitræ. Med Lyst og Leg lærte vi det vi lærte. Lad ikkun det Barn løbe hen til Roskilde, til Kiöbenhavn, til Malmö, til Tydskland; dör han bort, saa finder Du ham i Himmerige, bliver han ved Livet, saa kommer han Dig glad nok hiem igien, det tör Du ikke tvivle paa. Saa bliver han og saa fri, at ingen tör pladse eller stevne ham til Herredsthing, til Bod eller til anden Möie og Arbeide. Vore Forældre vare flittigere til at sætte deres Börn til Skole, alligevel de vidste ikke saa meget af Guds Ord at sige, som vi nu vide udi denne klare Evangelii lyse Dag. Den Tid vi, som nu ere Klerke herinde, gik til Skole og vare smaa Sinker, da maatte vi hen ovenpaa Skoleloftet, saa mange Peblinge var der, at det var fuldt baade oven og neden, 700 udi

Ribe Skole, 900 udi Roskilde Skole, ikkun for de skulde blive Munke og Alterpræster, ja Adelsfolk holdt ogsaa deres Börn til Skole for Præbend og kostelige Lehn. Nu sidder der en Diævel ved den Adelsmands, Borgers og Bondes Hjerter, og holder ham derfra, at han skal ikke lade sit Drengbarn komme til Skole, alligevel han formærker i Sandhed, at hans Barn er dertil udvalgt fra sin Moders Liv. Det gjør den lede og snedige Diævel derfor, at man kan snarlig fattes dem som skulle forkynde Guds Ord, og Folk maatte komme udi Vildfarelse igien, som de have været hertil, der leder han efter.

Udi Tydskland, der som Guds Ord er længere prædiktet end her i Danmark, der ere de vel komne for med deres Börnetugt og have deilig Skik derpaa, besynderlig udi Kiöbsteder. Gud give, at vore Borgere udi Kiöbsteder ville tage deraf et godt Exempel og Eftersyn, som det er høi Tid paa, og saare vel behov.

Jeg var redet udi Landet Thyringen, saa vel som mangel Student, som farer derhen fra Vittenberg. Der have de saadanne Sædvane med deres unge Börn, Dreng og Piger, som ere inden fire eller 6 Aar gamle. Hver Tirsdag og hver Torsdag efter Middag, naar Klokken er ved Eet, da komme alle smaa Börn, som i Byen ere, til Kirke; somme lede de, og somme bære de frem, og sætte dem saa i Choret paa hine Trapper, to eller tre, som ere giorte til Gang op til Alteret, saa at de vende dem ned ad Kirken. Der gaar Capellanen iblandt dem frem og tilbage, og haver et lidet Riis eller Qvist i sin Haand og læser saa Börnelærdom for dem, og de læse allesammen efter hannem; han siunger saa godt og siger og hine spæde Börn efter ham med klinger Röst. Saa følger han Börnelærdom med det ud til Enden. Siden beder han stundum en Dreng, stundum en Pige staa op og læse høit for sig selv; hvad de fare vild udi, det retter

han dem strax udi, og höder dem med Riset og truer dem, at de skulle faa Utak, naar de komme igien, om de kunne ikke da bedre; men ingen slaar han paa, ikkun höder dem alleneste med Riset. Disimellem staar Klokken ved Alteret og skiærer Peberkage til Börnene; den skifter Capellanen imellem dem, saa hver faar et Stykke saa stort som en Finger; dermed holdes de til ham og kommer gierne igien, fordi de vente sig Peberkage. Den Peberkage koste fire Mand i Byen, saa at enhver ligger en Groschen dertil om Ugen; det kan löbe hver af dem noget nær to Daler om Aaret, og det giöre de gierne, paa det at Börnene maatte saa komme frem og optugtes i Guds frygt.

Jeg vil vare dem ad en ny Skjorte og en ny Hudströg de skulle snart faa, om de ikke lade deres ugudelige Viser om Helgens Paakald og andet saadant udi Bryllup og Giæstebud.

Om Tiende.

Kan ikke Fogden hvert Aar løfte Din Lade op og se under Dig, om Du tiender rettelig eller ei, og Büddelen kan ikke komme over Din Hals derfor; da tænk der er en Foged i Himlen, som seer alle Hierter og kiender alle Tyvstaall. Han haver end sin Büddel, det er Diævelen i Helvede, der saadant skal straffe og pine til evig Tid.

Om Ægteskab.

Og naar Brud og Brudgom lade dem saa vie, da maa de have to tændte Lys paa deres Blussestager, som jeg sagde tilforn, og er godt at de Blussestager blive ved Magt udi hver Sognekirke, saavel for Adelige som for Uadelige, for de have end noget at mærke, og vare udi ingen Vanbrug, som andre Ting vare, der nu ere ödelagte. Derfor har det ikke været behov at lægge dem öde; men

det hændte dem som begyndte først at bryde Pavedømmet ned, som det pleier at hælde en Tømmermand, der bryder et gammelt Huus ned, han bryder og isönder uforvarende et Lösholt eller andet saadant, som maatte end have tient udi det nye Huus; saa gik det og med disse Blussestager og andet meer; det kan ikke saa nöie agtes, naar man bryder ned, man kan end jo siden finde iblandt det gamle Tømmer noget, som kan due til det nye Huus. Saa have disse Blussestager ogsaa deres Brug her i Kirken, hvorfor Kirkeværgerne kunne holde dem ved Magt med to smaa Voxlys paa.

Betänk hvad Du lovet havde, den Tid de lagde Eders Hænder sammen og blev to Ægtefolk; da tilsagde Du hende, at den mindste Penning Du kunde avle tilsammen, da skulde Halvdelen være hendes. Det seer man paa Rømmernes Gods; naar en Skalk rømmer fra Hus og Hiem, da tager Herskabet hans Hovedlod, eller Halvbodslod op; den anden halve Part, som hörer Hustruen til, maa de hverken rokke eller röre, saasandt som hun har ikke forkastet sin Part med.

Derpaa kunne I vel forstaa, at Halvdelen hörer Hustruen til. Nu vil jeg spørge Dig ad, med hvad god Samvittighed kan Du eller törst sidde i Ölkonehuus i Kjöbsted heller paa Landsbyerne, og slemme og demme, og slaa saa meget udi Din Hals, med Orlov at sige, at Din fattige Hustru og Börn skulle sidde hiemme og drikke Valle og Vand for det igien? Tänk hvad Dit Hierte svarer Dig igien, om Du gör hende den Skæl, som Du vil have af hende, om hun var i Din Sted? Hvad gielder Dit Hjerte vinder Dig ud over, at Du est en Tyv for Gud i Himlen, idet at Du stæler fra Díg selv og forkommer det, som Din fattige Hustru og Börn skulde have godt af med Dig. Er det Skæl og Rettighed, er det Ægteskabs Tro og Love?

Man kan end lee og have en faver Mund. Du kan end baade slukke Din Törst i Kiöbsteder, og dersom Du vil gjöre Ölkonen riig, at hun skal jo have af Dine Penge, da kan Du tage en Leile eller Flaske med Dig, og före det hiem med Dig til Din Hustru og Börn. Drikker Du en Broderdrik, da und dem en Sösterdrik med Dig i Jesu Navn, saa har Du Dit Hoved heelt, saa har der Ingen slaaet Dig ihjel i Ölkonens Huus, og Du har Ingen slaaet ihjel; saa ere Dine Heste ikke skændede med Din Vogn; saa ere Arme og Been ikke sönder paa Dig; saa törst Du ikke lede Heste og Vogn op i onde Maade om anden Dag; saa har Du ikke væltet i Mörke og Mulm og styrtet Halsen isönder paa Dig; saa kan Du gaa i Din Seng, naar Du har fanget en Skaal Öl over Din Törst.

Min kjære Qvinde, döer Du bort i Din Barselseng, da bliver Du en Martyrinde for Gud i Himmelen, og faar stor Lön af Guds Naade og Miskundhed, end om Du ellers döde uden ved Din Barselseng, ligesom en Konge lod sit Liv for sit Fæderneland, eller jeg mistede mit Liv for mit Embedes Skyld, og ikke for min egen Skyld: saa var det og med Dig i Din Maade . . .

Om Troldqvinder, en Formaning og Underviisning.

Det skal være langt fra, at en Jordemoder skal fare med Löv, Signelse, Manelse eller Trolddom. Hvo der kan höre det enten af hendes Mund, som en Jordemoder skal være, eller af nogen Qvindes Mund, og hun vil ikke vare Herskab ad, paa det at der kunde ages et hundrede Læs Ved til hendes Arts, med Örlov sagt, at hun kan faa en Sværtebale, som hun har tiltient, da est Du saa god En der holder, som den der flaar.

Du maa ikke tie med nogen Troldquinde; de faa nu deres rette Lön; de kunne nu ikke længer bare dem udi denne klare Evangelii Lys og Dag; de faa nu en Verd-

sens Skam af Verden med dem, det er og deres fortiente Lön.

De brændte jo en Hob af dem tilforn i Malmö, i Kiöge og andre Steder, og höre vi til, at der sidder atter en Hob greben i Malmö, og skulle brændes.

Udi Jydland og Smaalandene er de paa Jagt efter dem som efter Ulve, saa der blev nu nyligen greben og brændt paa Als og paa de andre smaa omliggende Lande ved tolv og fyrretyve Troldqvinder. Den Ene röber den Anden, saa de følges hen ad til hiin Verden.

Det skeer ikke end gierne gudfrygtige Folk udi deres Huse, at de faa Skade af Troldqvinder. Hav ikke uden Tro til Gud, og lær alle Dine Börn Troen, og hold ingen lösagtige eller Skændsels Folk eller Levnet i Dit Huus, hvad skal det gielde, at ingen Djævels Troldqvinde skal kunne giöre Dig Skade, enten paa Din Mælk eller Smör, eller paa Din Mandhold eller Förlighed, eller paa nogen Ting, Du haver i Dit Huus.

Det skeer ikkun gierne det ugudfrygtige Folk, som sætter Troen til saadanne Troldqvinder, ja tör end vel ogsaa byde dem og lade dem hente til deres Heste, til deres Köer, til dem selv, naar de blive syge, og hun skal komme og signe dem. Hun gaar for Din Ko, hun gaar Bagen, hun maa, med Orlov sagt, kysse Bagen; hun skal primsigne Din Ko, hun kan signe for den hede Ild, hun kan signe for den kolde Ild, hun kan signe for Gigt og sligt, hun veed saa mange lange Remser, som Diævelen og Munkene have lært hende.

Mari gik ad Veie, der kom de 3 Meie, og vor Herre Jesus Christ, og St. Hans Evangelist, Marcher Jesper, Baltzer, Jesus, Maria, Anna, i Navn Faders etc. — En Kostjert med Eddike! Diævelen har hun, saa faar hun og med sin Signelse, saa faar Du ogsaa, om Du lader Dig eller Dine Fæ signe af hende. Vel kan Din Ko faa

bedre, som Dig tykkes, men Din Sjæl fordømmes ind i Helvedes Afgrund med Din Signelse. Lad Dig signe af vor Herre Jesu Christo ved en christen Bön til ham, og ikke af nogen Diævels Troldqvinde.

Vel skal hun læse St. Hanses Lest over Dig, at det Höved skal ikke tiere vanke, om hun tager paa at læse: In principio prebe lumine et lumīne prebe lux et verbi caro factum est et titituri nobis; — saa farer hun afsted med sin Læsning og Signelse.

Qvinde, vaer Din Mund, at Du faar ikke en Sværtetale! Har Du vanbrugt saadant Skarn, dertil givet over, lad Folk aldrig høre mere om Dig. Mærk, jeg kynder Dig et godt Raad: der skal komme Hofmænd til Dig udi Bänderklæder, med Buxer paa, og have en Klud om Benene, og folde op og lade Dig se, og spørge Dig om Raad: Kiære Qvinde, jeg har hørt, at I kan signe; se hvilket Been jeg har, veed I ingen Raad til at signe mig det — paa det de kunne faa et Ord af Din Mund og strax gribe fat paa Dig, at Du kan komme ud til hin Galge at brændes op i Faldaske med Skind og Been, Kiød og Krop, det er Din Ret. Tag Dig ikkun ellers vare, som Dig ligger Magt paa.

I tör ikke heller være rædde for saadanne Skarns Troldqvinder nu længer. Det er ikkun Lögn, man siger, at Diævelen skal selv være ræd for hende; han er ikke ræd uden for Gud, og at han skulde enten give hende et nyt Par Sko, da skulde han have rakt hende dem paa en lang Stage, for han torde ikke selv være i Færd med den gamle Troldqvinde, det er ikke uden Lögn. Hvi skulde han ikke turde være ufærd med hende, efterdi en Troldkone er Diævelens Mælkedeie, hun malker ham, og han malker hende, saa længe at de malke hen tilsammen udi Helvedes Afgrund. Vaer Dig for deres Lön. Vi ville ikke tale mere om dem.

Den fjerde Part, om de Fattige.

Nu ville vi se, hvilke de Fattige ere, förend vi skilles ad, paa det at hver kan kiende sine Fattige og vide at besøge dem med Guds Almissee og anden Tröst og Husvalselse.

De förste Fattige ere de, som ligge indlagte i Hospitalet i Kiöbenhavn og andetsteds omkring i Siällands Land, der deres Bud kommer herom til Eder om Guds Almissee til dem. I have nu ikke Munke og Mulestöder at give Eders Almissee, som kommer med en Pels og Öientrykker, og kryster Öine ud paa Folk med en Abraham (?) med en Sæk paa Bagen — og tog baade Oste. „Baade er gode, sagde Munken, stop ind i Sækken“. Det er aflagt. Men vil Du see, hvem Du giver Din Almissee, da naar Du kommer til Kiöbenhavn, og haver der ikke noget at giöre, gak ind i Helliggeistes Huus midt i Byen, der skal Du finde en aaben Dör for Dig, gak der op ad den ene Side og ned ad den anden, og see, hvilke mange arme Almisseeovder der ligger paa de Senge, indförte fra ganske Siällands Land, der Næse, Öine og Mund er afædt af Pokker og Værk og Kræft, der Arme og Been ere afraadnede, og endnu ligge og rinde af Orme og Maddiker, og staa ikke til at læge udi deres Livstid.

Jeg vil ikke andet befale Eder om dem, end at I ville giöre dem den Skæl, som I vilde have af dem, om I vare herinde og de derude, naar deres Bud kommer om til Eder, ikke alene med Mad og Penge og Korn, men ogsaa med et Sengklæde, et Lagen, et gammelt Haandklæde, Forklæde, Halsklæde, at dem hiem til de Fattige at före . . . (den næste Linie er ulæselig).

De andre Fattige ere fattige Peblinger, som fange Lov at komme hid til Eder at siunge for og til Papir, Sko, Böger etc.

Og I Danneqvinder, naar der kommer en Giæst til Eders Huus mödig og træt, da hænger en Kiedel Vand over Ilden, og ville I ikke selv giöre det, da lader Eders Pige eller ham selv toe sine Födder, som vor Herre Jesus toede sine Apostlers Födder; fordi saa at et armt mödigt og træt Menneske, som har gaaet 6 eller 7 Miles Vei om Dagen, vilde saa gierne have noget varmt Vand hos Dig, som han vilde have enten Mad eller Drikke. Disse ere ikke Munkegierninger, men rette gode Christengierninger, der den hellige Skrift lover og priser.

Hine Staaddere, som ikke nu længere maa gaa til St. Jacob og andetsteds Pilegrimsgang, men nödes til at være udi Land og Leie her med os, fordi at de faa ikke uden Skam og Skalkhed af deres Gang, de pleie nu at være ugudelige Staaddere, som vi nu havde ugudelige Munke tilforn. Nu nyligen ved Roskilde udi et Bryllup slog en Staadder en anden Staadder 9 Knivslag i hans arme Krop; de lagde ham der ned i Kirkegaarden. Man seer ikke mange her i Kirken af dem; men blev her et Bryllup paa Söndag i Sognet, da maa vel ske, at man skulde end der finde ij eller iij af dem der som de vare nu ikke til Fisken (?).

Dem maa I vel saa holde det med, at naar de komme og bede Eder om Guds Almissee, da maa I vel höre om de kunne deres x Bud-Ord, Troen og Fader vor. Kunne de deres Börnelærdom, da giver dem i Jesu Navn, kunne de den ikke, heller Staadden er saa stolt, at han ikke vil læse dem op for Dig, da kan Du vel lade ham gaa og pille sig, til han vil saadant lære; saa giör jeg, naar de komme til mig; det er hedre, at de lære med deres egen Skade, end at I skulde længer nære (?) saadanne ugudelige Kroppe og blive fordümte.

De fierde Fattige, det er Eders Præst og Degn; om dem gik Fattigdom ad, da ere I forpligtige at dele et

Stykke Bröd med dem, om I havde ikke mere, saa kiær bör Eder at have dem, fordi saa at de ere Eders Siælesørgere, derfor bör Eder at sørge for deres Legemer igien.

De sidste Fattige er nu Eders Huusarme og andre Fattige her i Sognet hos Eder, som vi have nu tilforn idag talet om deres Blokke, Kornkiste og Tavle, som her bör at være inden denne Kirkedör, og naar I sidde hiemme i Eders Huus ved Eders Bord og have en . . . Rette for Eder, da . . .
